
КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 340.6

А. М. Толкач, ст. викладач

ПОНЯТТЯ «ТАНАТОЛОГІЇ» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ

Анотація. У статті досліджується танатологія як розділ судової медицини, її структура. Проаналізовано поняття «смерть» з точки зору судової медицини та її види. Автор окреслює нові напрями наукових досліджень у танатології, такі як: судово-медична танатологія, молекулярна танатологія та правова танатологія. Зазначено перспективність розвитку правової танатології для юриспруденції.

Ключові слова: танатологія; судово-медична танатологія; правова танатологія; судова медицина; смерть; біоюриспруденція.

А. Н. Толкач, ст. преподаватель

ПОНЯТИЕ «ТАНАТОЛОГИИ» НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ МЕДИЦИНЫ

Аннотация. В статье исследуется танатология как раздел судебной медицины, ее структура. Проанализировано понятие «смерть» с точки зрения судебной медицины и ее виды. Автор обозначил новые направления научных исследований в танатологии, такие как: судебно-медицинская танатология, молекулярная танатология и правовая танатология. Указано перспективность развития правовой танатологии для юриспруденции.

Ключевые слова: танатология; судебно-медицинская танатология; правовая танатология; судебная медицина; смерть; биоюриспруденция.

A. N. Tolkach, Senior Lecturer

CONCEPT OF «THANATOLOGY» AT THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF FORENSIC MEDICINE

Abstract. The article examines the thanatology as a section of the forensic medicine, its structure. The concept of «death» and its types were analyzed in terms of forensic medicine. The author determined the new areas of research in the thanatology, such as forensic thanatology, molecular thanatology and legal thanatology. The prospects for the development of legal thanatology for the law are indicated.

Keywords: thanatology; forensic thanatology; legal thanatology; legal medicine; death; biojurisprudence.

Актуальність теми дослідження. Немає людини, яку би обійшла зловісна тема «смерті». Образи смерті багато хто асоціює із скрипучими гробами, старою жінкою з косою, кінцівками скелетів, плакучими вербами та надгробками з хрестами. Думки про смерть жахають, нервують, заставляють людей боятися розмов на таку тему. У дітей з дитинства асоціації з черепами та вибіленими кістками залишаються на все життя. Категорія «смерті» притаманна не лише людській спільноті, але й природі, фауні. Смерть – це незворотна втрата якостей живої матерії, інакше кажучи, смерть є припиненням життя. В момент смерті тіло зупиняє свої механізми життя і більше ніколи не починає їх знов.

Танатологія як розділ судової медицини, вивчає особливості процесу вмирання, настання смерті, що має істотне значення для судово-медичної практики. У сучасних реаліях розширюються межі застосування танатології, з'являються такі нові науково-дослідницькі напрями, як: судово-медична танатологія, молекулярна танатологія, правова танатологія.

КРИМІНАЛІСТИКА

Постановка проблеми. Відкриття у галузі медицини і генетики ведуть за собою появу необхідності застосування інтеграційних зусиль дослідників у різних сферах знань. Оптимальні рішення наукових і прикладних задач часто спливають на стику міждисциплінарних досліджень. У зв'язку з цим проблеми, пов'язані з життям і смертю, зачіпають фундаментальні права людини [1, с. 35]. Вагоме питання, яке постає перед медичною наукою взагалі і судовою медициною, зокрема, є питання про завершальний етап життя людини – смерть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше назву науки про смерть дав І. І. Мечников у 1903 р., назвавши її «танатологією». Проблемі смерті присвятили свої праці багато відомих учених – медиків та біологів: К. Бернар, Р. Вірхов, І. І. Мечников, В. А. Неговський, Г. В. Шор. На сучасному етапі танатологію досліджують А. Г. Антонов, Г. А. Білецька, Є. М. Білецький, О. І. Герасименко, К. О. Герасименко, М. Л. Комісаров, Н. О., Комісарова, В. Д. Мішалов та інші. Правова танатологія досліджується такими науковцями, як: М. А. Дамірлі, А. О. Запорожченко, С. Стеценко.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити поняття, структуру танатології як розділу теоретичної та практичної медицини, а також окреслити нові напрями правових наукових досліджень у танатології. Проблеми танатології – давньої науки про смерть – мають для права особливий сенс. Саме з позицій права, закону необхідно вирішувати багато актуальних завдань цієї старої й водночас нової галузі людських знань. Характерно, що визначення причин смерті впливає, наприклад, на кваліфікацію злочину (судово-медична танатологія), цивільний процес регулює процедуру оголошення особи померлою, у суспільстві активно обговорюються такі питання: правовий аспект евтаназії (легалізація права померти легко та гідно), практика абортів, визначення правомірності суїцидів. Всі ці питання повинні бути законодавчо закріплені.

Виклад основного матеріалу. Танатологія (від грец. Thanatos – смерть, logos – вчення) – це розділ теоретичної та практичної медицини, який вивчає стан організму в кінцевій стадії несприятливого результату хвороби або ушкодження; динаміку, механізм процесу вмирання, безпосередні причини смерті, клінічні, біохімічні, морфологічні прояви поступового припинення життєдіяльності організму [2, с. 34].

Науковці вважають, що танатологію треба поділити на загальну і спеціальну частини. Загальна танатологія дає визначення поняттю «смерть», вивчає процеси вмирання, генез і причини, діагностичні можливості встановлення факту та часу смерті. Значне місце у розвитку загальної танатології належить працям російського та радянського патологоанатома, танатолога, доктора медичних наук, Г. В. Шора. Основною працею Г. В. Шора була монографія «Про смерть людини», видана у 1925 р. У ній він зазначає, що танатологія повинна розуміти свої завдання не вузько в сенсі трактату про статистику смерті, а більш широко. Найголовнішим завданням танатології є з'ясування всіх умов, що призвели до смерті організму як індивідуального цілого. Танатологія повинна включити вчення про динаміку вмирання, тобто вчення про патогенез [3, с. 5]. Основна думка автора монографії полягає в тому, що для танатології і особливо судової медицини пріоритетним завданням є не виявити, чому настала смерть, а з'ясувати, чому припинилося життя.

Змістом спеціальної танатології є вивчення комплексу питань, пов'язаних з конкретними причинами смерті, перебігом цього процесу за різноманітних ушкоджень та хвороб.

Судово-медична танатологія являє наукову основу для вирішення низки спеціальних питань, що виникають у правоохоронних органів при розслідуванні злочинів, спрямованих проти життя людини, зокрема встановлення причини смерті в даному конкретному випадку, давності її настання, прижиттєвого або посмертного походження виявлених на трупі ушкоджень, давності їх утворення. Поряд з цим, вивчення танатогенезу при різних причинах насильницької та ненасильницької смерті з урахуванням впливу ендогенних та екзогенних факторів служить подальшому розвитку і вдосконаленню лікувально-профілактичної допомоги.

Судова танатологія вивчає всі види насильної та раптової смерті. Ми вже з'ясували, що одним з головних питань танатології є визначення самого терміна «смерть». До сьогодні немає єдиної думки щодо визначення «смерті». Але вважаємо, що не викликає заперечень, таке

КРИМІНАЛІСТИКА

розуміння терміна: «смерть - це незворотне припинення основних життєвих функцій організму (кровообігу, дихання, функцій центральної нервової системи)».

Як зазначав відомий французький філософ і культуролог В. Янкелевич (1903-1985 рр.), смерть є феноменом не тільки біологічним. Смертність – явище соціальне, як і народжуваність, шлюбність або злочинність [4, с. 47].

Смерть визначається координатами часу й місця. Саме ці характеристики її обставин часову і просторову - прагне встановити слідчий, виробляючи слідчі дії щодо обставин скоєння вбивства.

Професор В. Д. Мішалов визначає смерть як заключну стадію індивідуального існування організму, внаслідок якої незворотно припиняється його життєдіяльність [2, с. 35].

Смерть – природне, фізіологічне явище, що завершує життя. В її настанні В.А. Неговський виділяє два періоди:

- клінічна смерть – це період часу, у плінні якого після припинення подиху і серцевої діяльності можливе відновлення життєвих функцій організму. Цей період звичайно, продовжується п'ять - шість хвилин, при зниженій температурі (гіпотермії) – трохи довше. Наступаюче за цей час кисневе голодування тканин і кліток (гіпоксія) приводить до необоротних змін, насамперед, у клітках центральної нервової системи (ЦНС). Іноді, після зупинки подиху, серцевий м'яз (міокард) продовжує скорочуватися плін декількох хвилин;
- біологічна смерть – цей період настає після п'яти - шести хвилин клінічної смерті, і відновлення життєве важливих функцій організму стає неможливим [5, с. 19].

Смерть – незворотна зупинка життєдіяльності організму, як природний кінець існування всякої живої істоти, зокрема людини.

Смерть у судово-медичному розумінні – загибель цілого організму, що пов'язана перш за все з припиненням діяльності серця та характеризується незворотними змінами центральної нервової системи, а в подальшому і інших тканин [6, с. 338].

Сучасні дослідження у танатології показали перспективність вивчення структурно-біохімічних основ зупинки серця (молекулярна танатологія), що мають найважливіше значення для прикладної реаніматології. Наразі особливої важливості набуває правова танатологія, яка досліджує правові аспекти кінцевого етапу життя людини, процесу помирання та періоду часу, поки смерть людини продовжує мати певні біосоціальні наслідки [7, с. 265-266].

Правова танатологія набула актуальності для юриспруденції у зв'язку з науково-технічною революцією ХХ ст., яка внесла істотні зміни в уявлення людей про смерть внаслідок розвитку реаніматології.

Це пов'язано з тим, що проблема смерті має особливе значення як в житті окремої людини, так і в людській культурі в цілому. З точки зору права і закону смерть також цілком природна. Юридичний аспект танатології включає в себе різноманітні проблеми, пов'язані зі смертю, вирішення яких так чи інакше залежить від їх законодавчої регламентації.

С. Стеценко зазначає, що правова танатологія є однією із трьох складових частини біоюриспруденції, таких як правова перинатологія; правова соматологія; правова танатологія [7, с. 261].

А. О. Запороженко розглядає правову танатологію як - міждисциплінарну галузь наукового знання, що об'єднує в собі пізнавальні ресурси юриспруденції як системи наук про право й державу та загальної танатології як науки, що вивчає динаміку та механізми вмирання, безпосереднє встановлення причин смерті, етапи смерті й прояви поступового припинення життєдіяльності організму [1, с. 36].

На думку М. А. Дамірлі, правова танатологія - новий напрямок медико-правових наукових досліджень в рамках біоюриспруденції, спрямованих на дослідження кінцевого етапу життя людини, процеси вмирання і певні проміжки часу, протягом якого смерть людини має певні біосоціальних і правові наслідки [8, с. 21].

Окреслимо юридичний аспект танатології, який включає найрізноманітніші проблеми, пов'язані зі смертю, вирішення яких певним чином залежить від законодавчого втручання.

КРИМІНАЛІСТИКА

До них відносяться проблеми, пов'язані з посмертним донорством; правові проблеми евтаназії, кріоніки; проблеми, що пов'язані з посмертними репродуктивними програмами; проблеми пластації; правові аспекти кремації.

Правильною є позиція А. О. Запорожченко, яка вважає, що питання про критерії смерті - це не тільки медична проблема, а й юридична. Проблеми, пов'язані з визнанням померлим, визнанням смерті як юридичного факту, правовими аспектами судово-медичної танатології (встановлення причин смерті) – це, власне, юридичні питання, що мають велике практичне значення й потребують глибокого теоретичного осмислення [1, с. 36]. Тобто, правова танатологія – це медицина у праві.

Більшість науковців вважають, що теоретико-правовий аналіз правової танатології включає в себе танатологічні права та евтаназію як спосіб реалізації права людини на смерть. Танатологічні права – це права особи, що помирає і права померлої особи [7, с. 36].

До прав помираючої людини належить:

- право на смерть та застосування процедури евтаназії;
- право розпорядитися своїми органами або тканинами після смерті;
- право бути похованим чи піддатися процедурі кремації;
- право на паліативну медичну допомогу;
- право на незастосування реанімаційних заходів;
- право на збереження психологічної цілісності людини в критичних станах.

До прав померлого належать такі права:

- право на збереження тілесної цілісності людини після констатації смерті;
- право на повагу до людської гідності (мова йде про людський зародиш та людські залишки [9, с. 13].

Але треба розуміти, що вичерпний перелік танатологічних прав неможливо привести, так як всі права людини в цілому і права пацієнтів, які помирають можуть умовно вважатися танатологічними.

Сутність танатологічних прав полягає у необхідності забезпечити повагу до гідного помирання людини, якщо вік, хвороба чи інші причини роблять таке завершення життя ймовірним, а також у дотриманні та виконання прижиттєвої волі померлої особи стосовно розпорядження своїми органами та тканинами [7, с. 266].

Щодо евтаназії як способу реалізації права людини на смерть, то у контексті правової танатології вона має важливе значення.

Евтаназія може бути активною/ прямою (це проведення будь-яких дій, введення лікарських засобів, які прискорюють смертельний результат) чи пасивною/ непрямою (незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важкохворого пацієнта).

Існує точка зору, що пасивна евтаназія дозволена в українському законодавстві. Мова йде про ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, яка проголошує право пацієнта на відмову від медичного втручання [10]. Загалом в Україні евтаназія заборонена; у ст. 52 «Основ законодавства про охорону здоров'я» зазначено, що медичним працівникам заборонено здійснювати евтаназію – навмисне прискорення смерті чи умертвіння (убивство) невидужно хворого з метою прикорочення його страждань [10].

Проблема евтаназії є болючою темою для багатьох країн і характеризується полярністю думок. Прихильники евтаназії вважають, що добровільна смерть принесе полегшення хворому від його страждань, опоненти прямо називають евтаназію убивством. Противники легалізації евтаназії наводять такі аргументи:

- можливість помилкового діагнозу;
- гуманність професії лікаря, що зобов'язує останнього продовжувати боротися за життя хворого до кінця;
- дозвіл евтаназії здатний призвести до зловживань з боку медичних працівників.

Аргументи прихильників легалізації евтаназії зводяться до такого:

- це прояв реалізації права людини на життя;

КРИМІНАЛІСТИКА

- законодавство дозволяє хворому відмовитись від лікування;
- краще спокійна гідна смерть, ніж важкі страждання та біль;
- обмеження прав невеличково хворих людей, які із-за хвороби не можуть вчинити самогубство [7, с. 267].

Висновки. Поняття танатології як розділу судової медицини на сучасному етапі набуло нового наповнення та широкого використання. Появилися сучасні дослідження в судово-медичній танатології, молекулярній танатології та правовій танатології. Можемо констатувати, що для фахівців права судово-медична танатологія є важливим розділом судової медицини, так як вивчає процес помирання та посмертні зміни органів і тканин стосовно до цілей і завдань судово-медичної експертизи. Перспективним є дослідження молекулярної танатології, яка займається вивченням структурно-біохімічних основ зупинки серця. Наразі найбільшої актуальності набуває правова танатологія, як науково-дослідницький напрямок у рамках біоюриспруденції, який досліджує правові аспекти кінцевого етапу життя людини, процесу помирання та періоду часу, поки смерть людини продовжує мати певні біосоціальні наслідки. На нашу думку, правова танатологія повинна зайняти належне місце, розширяючи кордони загальнотеоретичної юриспруденції та впливати на формування та прийняття нових нормативно-правових актів у цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Запорожченко, А. Загальнотеоретична характеристика правової танатології / А. Запорожченко // Юридичний вісник. - 2014. - № 4. - С. 35-39.
2. Судова медицина: електронний підручник / за загальною редакцією професора В. Д. Мішалова. - НМАПО імені П.Л. Шупика 2018. - 540 с.
3. Шор, Г. В. О смерти человека (введение в танатологию) / Г.В. Шор. - Ленинград, КУБУЧ, 1925. - 117 с.
4. Янкевич, В. В. Смерть / В. Янкевич; пер. с фр. Н.В. Кислова.- М.: Изд-ство Литературного Института, 1999. - 446 с.
5. Судова медицина та судова психіатрія : навч. посіб. / Є. М. Білецький, Г. А. Білецька. - К. : Юрінком Інтер, 2003. - 292 с.
6. Судова медицина: підручник для ВНЗ. / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров; за заг. ред. Герасименка О. І. - Вид. третє, переробл. та доповн. - К. : КНТ, 2016. - 630 с.
7. Стеценко, С. Біоюриспруденція як новий напрям правових наукових досліджень / С. Стеценко // Публічне право. - 2013. - № 3 (11). - С. 259-270.
8. Дамирли, М. А. Сравнительное правоведение: статус, предмет и система / М. А. Дамирли. - Одесса : Феникс, 2013. - 174 с.
9. Запорожченко А. А. Правовая танатология в системе общетеоретической юриспруденции / А. А. Запорожченко // Национальный юридический журнал: теория и практика. - 2014. - № 8 (4). - С. 9-14.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2802-XII. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 4. - Ст. 19.

Надійшла 17.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Толкач, А. М. Поняття «танатології» на сучасному етапі розвитку судової медицини / А. М. Толкач // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2020. – № 1 (6). – С. 54-58.